

september 2014

afdeling
VOORNE

In de **BRANDING**

*Uitgelicht: libellen en juffers
Op stap met Hugo van der Slot
Natuur dicht bij huis: insectenhotels
en verder: dag- en nachtvlinders*

inhoudsopgave

Voorwoord	1
Activiteiten kalender	2
Activiteiten	3
Euro Birdwatchday 2014	3
Vogelexcursie naar Westkapelle	3
Ganzenexcursie.	4
Van en over de werkgroepen	4
Planten	4
Vogels	4
Zeetrekten	5
Verslagen	6
Libellen excursie Avelingen Dordrecht op 25 mei 2014.	6
En vliegen dat ze deden ... !	7
Verslag vroege vogelexcursie Breede Water	9
Gemengd nieuws	11
Vacature in het bestuur	11
Op stap met Hugo van der Slot	12
Zonder insecten geen leven	14
Handige en nuttige sites	15
... eigen leden ... insectenhôtels ...	15
Uitgelicht - Levenscyclus en bouw van libellen	16
Hoe ziet de levenscyclus van libellen eruit?	16
Hoe zit een libel in elkaar?	17
Juffer of libel?	17
Hoe herken je een libellenlarve?	18
De larve van een libel & de larve van een juffer	18
Nachtvlinders en hoe deze te lokken	19
De vlinders	20
Juffers en libellen	23
Onder de loep - De Turkse tortel (<i>Streptopelia decaocto</i>)	25
Colofon	27

Beste leden,

Het bestuur beschikt graag over uw correcte emailadres. Wij verzoeken u daarom wijzigingen via een mail door te geven aan: ledenadministratie@voorne.knnv.nl

Voorwoord

Het is bloedheet als ik dit voorwoord schrijf. Het is al maanden lang warm in Nederland, de tuin staat er weelderig bij. Het wemelt van de insecten. De laatste weken doen vooral vlinders als de atalanta, kleine vos en gehakkelde aurelia van zich spreken. Maar ook talloze libellen, waterjuffers, bijen, hommels, zweefvliegen en nachtvlinders weten onze tuin te vinden.

Dit nummer van In de Branding is aan het thema "insecten" gewijd. Wederom blijkt wat een enorme diversiteit in belangstelling en knowhow we in onze afdeling herbergen. Van libellen tot nachtvlinders, we hebben leden die er alles vanaf weten.

Wim Prins vertelt ons bijvoorbeeld over de telresultaten van vier gelopen vlindertrajecten in 2013. Die van het Quackjeswater wordt zelfs al 21 jaar geteld, wat een prestatie! Jan Alewijn Dijkhuizen ging op stap met Hugo van der Slot die ons bijpraat over alle soorten libellen en juffers die op ons eiland gezien kunnen worden. In een apart artikel legt Hugo nog eens uit hoe je libellen en juffers van elkaar kunt onderscheiden en ook Jan Blasman deelt zijn ervaring met deze insecten. Karel Rijdsdijk gaat uitgebreid in op nachtvlinders en op welke wijze zij gelokt en gedetermineerd kunnen worden. Hij verdiept zich al sinds 2002 in nachtvlinders, en ziet de meest bijzondere soorten in zijn achtertuin in Rozenburg. Komt dit door het verkeer in Rozenburg (veel scheepvaart, treinspoor of vrachtauto's) of het is een meer autonoom proces, waarbij het warmere klimaat een rol speelt? Vragen die verder onderzoek vergen. Karel heeft ook al sinds 2003 een vlindertrap in zijn tuin staan, zo blijkt. Een mooi onderwerp om daar ook nog eens over te vertellen. Wat is er in die jaren gebeurd, wat zijn de ontwikkelingen? Mooi onderwerp voor een volgend nummer?

Een andere bijdrage gaat over insectenhôtels, welke zich de laatste jaren in een toenemende belangstelling mogen verheugen. Vooral kinderen komen op die manier op een speelse wijze in aanraking met insecten.

Tot slot nog even uw aandacht voor een geheel ander onderwerp. Voor het eerst sinds lange tijd daalde begin dit jaar ons ledenaantal. Deed ook in onze afdeling de crisis zich toch nog voelen of spelen er andere sentimenten? Vergrijzing zal zeker ook meespelen. In het gehele land had de natuurbescherming met, soms fors, dalende ledenaantallen te maken. Daarom is het verheugend om te constateren dat zich het afgelopen half jaar toch weer nieuwe leden hebben gemeld, ook van jongere leeftijd. De wederom succesvolle vogelcursus leidde ook tot aanmeldingen. Per saldo verloren we per 1 juli 2014 ten opzichte van vorig jaar 5 leden, iets wat nog te overzien is. Toch zou het mooi zijn als we nog meer leden, en zeker ook jongere leden, zouden mogen verwelkomen. U kent toch vast nog wel iemand die al jaren lid zou moeten worden en net dat ene duwtje in de rug nodig heeft? We rekenen op u!

Theo Briggeman
Voorzitter

Activiteiten kalender

datum	tijd	wat	verzamelen
Zaterdag 4 - 10	07.45 uur - 12.00 uur	Euro Birdwatchday	Telpost Maasmond
Zondag 12 - 10	07.00 uur	(trek)vogelexcursie naar Westkapelle	Delta Expo Stellendam
Zaterdag 13 - 12	09.00 uur	ganzenexcursie	Pont Hekelingen

Kijkt u voor de zekerheid even op onze internetsite of een activiteit doorgaat zoals die hierboven aangegeven staat. Dit voorkomt tevergeefs reizen en teleurstelling.
<http://www.knnv.nl/voorne>

Activiteiten

Euro Birdwatchday 2014

Zaterdag 4 oktober, (zee)vogels kijken in het kader van Euro Birdwatchday.
Van 07.45 uur tot 12.00 uur op Slag Maasmond op de Maasvlakte.

Euro Birdwatch vindt dit jaar op zaterdag 4 oktober plaats. We starten om **07.45 uur op de oude telpost Maasmond**. We tellen dus op de oude telpost! Daar is de kans een stuk groter is dat we ook de trek van de zangvogels kunnen waarnemen, omdat deze daar de Waterweg oversteken. Bij de telpost op de Tweede Maasvlakte, de nieuwe telpost dus, vliegen ze meer achter ons langs.

Euro Birdwatch is een internationale vogeltelling op initiatief van BirdLife International .Dit evenement vindt op hetzelfde moment in 40 Europese landen plaats. Vorig jaar deden in Nederland ruim 100 vogelwerkgroepen mee en werden er ruim 370.000 vogels geteld (verspreid over 190 soorten!

De tellingen worden gecoördineerd door Vogelbescherming Nederland.

Euro Birdwatch valt of staat met de weersomstandigheden. Regen, wind (-richting) en de mate van bewolking zijn van grote invloed op het trekgedrag van vogels.

Het is dus afwachten wat voor weer we die dag hebben, maar dat is geen reden om niet mee te doen.

Als u dit wilt meemaken bent u vanaf **07.45** van harte welkom op de **telpost Maasmond**.

Informatie: Henk Walbroek, telefoon 06-10835557

Vogelexcursie naar Westkapelle

Zondag 12 oktober, een vogelexcursie naar Westkapelle.

Vertrek om 07.00 uur van de parkeerplaats bij de Delta Expo, Haringvlietplein 3, 3251 LD Stellendam.

Het blijft altijd lastig een vogelexcursie te plannen met als doel trekvogels te gaan zien en horen. Het weer zal bepalen of er trek is, en zo ja, in welke mate en welke soorten er langstrekken.

Het voordeel van Westkapelle is dat we daar diverse mogelijkheden hebben.

Vanaf de dijk hebben we goed zicht op de langstrekkende zeevogels.

Lopende over het puinpad richten we ons op overtrekkende zangers. Als dat allemaal niets oplevert, kunnen we nog altijd gaan "bokjes trappen". Ook het plas-dras gebied Noordervroon is in de trektijd zeer de moeite waard en zullen we zeker met een bezoek vereren.

Graag aanmelden bij Tom van Wanum,
tomvanwanum@xs4all.nl of 06-44694497

Ganzenexcursie.

Zaterdag 13 december, een ganzenexcursie o.l.v. Theo Briggeman en Tom van Wanum.
Verzamelen: 09.00 uur bij de pont Hekelingen.

Gedurende de winter worden de polders rond het Haringvliet door vele duizenden ganzen bezocht.

Tijdens deze excursie kijken we vooral naar die ganzen, maar ook andere wintervogels zullen we zeker zien. Er wordt middels het ringen van ganzen onderzoek gedaan naar hun trekgedrag en het is altijd leuk om geringde exemplaren aan te treffen. Via internet kunnen we dan later de levensloop van deze ganzen opvragen.

In het Oudeland van Strijen proberen we ook nog de bijzondere dwerggans te vinden.
Denk aan warme kleding en dranken!

Graag aanmelden bij Tom van Wanum,
tomvanwanum@xs4all.nl of 06-44694497

Van en over de werkgroepen

• *Planten*

Zomerprogramma plantenwerkgroep 2014

Datum	Gebied
maandag 1 september	1e Zanderij
maandag 8 september	Kaapduin
maandag 15 september	Brede water
maandag 22 september	Gamandervallei
maandag 29 september	Heemtuin/winterprogramma

Extra inventarisaties:

zaterdag 9 augustus	Exoten/invasieve soorten
zaterdag 16 augustus	Exoten/invasieve soorten
zaterdag 23 augustus	Gamanders tellen

Voor informatie over het programma: Theo Hagendoorn, 0181-404362

• *Vogels*

Data vergaderingen Vogelwerkgroep

De maandelijkse vergaderingen van de vogelwerkgroep vinden plaats in het bezoekerscentrum Tenellaplas op de volgende vrijdagen:

12 september 2014,
10 oktober,
14 november,
12 december,

9 januari 2015,
13 februari,
13 maart,
10 april
en 12 juni.

De vergaderingen beginnen altijd om 19.45 uur.

Na de bespreking van allerlei zaken waarmee de leden van de vogelwerkgroep bezig zijn, wordt na de pauze aandacht besteed aan onderwerpen die vaak ook voor niet-vwg-leden interessant zijn. Er wordt op dit moment nog gewerkt aan de uitwerking van deze thema's. Vast staat wel dat op 12-09-14 verschillende leden van de VWG zelfgemaakte vogelfoto's zullen tonen.

Op 10 oktober verdiepen wij ons in allerlei aspecten van de vogeltrek. In het voorjaar en najaar trekken allerlei vogels van hun overwinteringsgebieden naar de broedgebieden en omgekeerd. Die vogeltrek wordt in onze omgeving nauwkeurig bijgehouden tijdens trekellingen. Vooral langs de kust verplaatsen veel vogelsoorten zich. Op diverse plaatsen langs de kust zijn telposten waar de soorten, aantallen en vliegrichtingen nauwkeurig worden geïnventariseerd.

Op 14 november zullen we ons laten informeren over allerlei aspecten rond het onderwerp "ganzen".

Op 12 december richten we ons op de in de winter in onze omgeving aanwezige roofvogels. Verder wordt er gewerkt aan lezingen over vogels ringen in Zweden, Natuurontwikkeling rond de Drentse Aa, het herkennen van vogels door middel van hun geluid en door typerend gedrag.

Het kan voorkomen dat een van de mensen die een lezing gaat geven op de geplande datum verhinderd is. Dan zullen we het schema moeten aanpassen. Kijk voor nadere informatie over deze onderwerpen op onze website of houd de nieuwsbrief in de gaten.

Peter Vermaas

Zeetrekten

We zijn weer begonnen met de reguliere zeetrekellingen.

Iedere zondagochtend wordt er vanaf zonsopkomst geteld op de telpost Maasvlakte 2 aan de Prinses Maximaweg.

Als de weersomstandigheden goed zijn om te tellen, dus veel wind uit Noordwest of West, dan zijn we soms ook door de week aanwezig .

Als je deze belevenis wilt meemaken, bent u van harte welkom op de post. Stem uw kleding wel af op het weer!

Voor meer informatie en tijden: Henk Walbroek, 06-10835557

Verslagen

Libellen excursie Avelingen Dordrecht op 25 mei 2014.

door Tom van Wanum

Voorgaande jaren gingen de excursies niet door vanwege de weersomstandigheden, regenachtig en te veel wind. Voor deze excursie waren de verwachtingen heel gunstig. Droog, volop zon en niet te veel wind, prima excursieweer dus.

De excursie startte met zeven personen. Later in de ochtend kwamen er nog twee deelnemers bij, die het vertrek om 6.00 uur te vroeg vonden en dus wat langer in bed zijn gebleven. Libellen vliegen toch pas als het warmer wordt, dus haast was volgens hen niet nodig.

De Avelingen is een klein gebied iets ten westen van Gorinchem aan de Boven Merwede. Het bestaat uit een stuk griend en bloemrijk grasland dat selectief en laat wordt gemaaid. Langs de randen bosschages met vlier, populier, es en wilg.

De doelsoorten waren de bruine korenbout, glassnijder, vroege glazenmaker en variabele waterjuffer. Na een wat moeizame start, waren het vooral de variabele waterjuffers die zich lieten zien. Uiteindelijk hebben we alle soorten goed kunnen bekijken.

De bruine korenbouten zijn in Nederland vrij zeldzaam en kieskeurig. Ze houden zich vooral op bij traag stromende rivieren met riet en brede zomen van hoge waterplanten.

Van deze libel zijn er uiteindelijk een tiental gezien. We hebben echter maar één blauw uitgekleurd mannetje gezien. De rest waren of vrouwtjes of nog niet uitgekleurde mannetjes die, de naam zegt het al, bruin zijn.

Dat de variabele waterjuffer haar naam niet voor niets heeft, moge blijken uit het feit dat er af en toe heel kritisch naar een individu werd gekeken en alle kenmerken werden bediscussieerd om ten slotte toch op de variabele waterjuffer uit te komen.

bruine korenbout

Omdat het gebied niet zo groot is kon ieder op zijn of haar gemak langs de bosrand struinen, op zoek naar de libellen die zich op takken en bladeren in de zon aan het opwarmen waren. Behalve libellen werden natuurlijk ook de vogels en de planten in de gaten gehouden. Een selectie: grote roodoogjuffer, overvliegende en roepende koekoek (zowel man als vrouw), groene specht, veel zwartkoppen, cetti's zanger, havik, moeras vergeet-mij-niet, groot streepzaad en kruldistel.

En vliegen dat ze deden ... !

door Willem Prins - Coördinator Vlinderwerkgroep

Vlak vóór de afgelopen zomer meldde ik in "In de Branding", dat er zoiets bestond als een natuurhobby, die alleen voor korte broeken of korte rokjes geschikt zou zijn. Dat is ons, vlindermonitorders (m/v), uiteindelijk goed bevallen, kan ik u zeggen. Uiteindelijk *já*, want de zomer kwam na een lange koude lente laat op gang. Maar als je als rups door de kou bevangen in je cocon bent gekropen, gaat de metamorfose naar imago niet sneller dan de natuur heeft voorgeschreven. Dus alles was gewoon wat later ... of misschien wel op tijd ... wie zal het zeggen!?

Het heeft inderdaad tot in juli geduurd alvorens wij, monitorders, aantallen zagen vliegen waar we warm van werden. Al in het voorjaar bleek de natuur twee tot drie weken vertraging te hebben opgelopen ten opzichte van wat we gewend waren.

Dat gold zeker ook voor de dagvlinders, maar toen het eenmaal lekker aan het zomeren ging, bleken de aantallen van veel soorten onze verwachtingen te overstijgen, buttegeweun! Gelukkig gingen de meesten van ons al niet in het hoogseizoen op vakantie, zodat ze konden meemaken dat alle diepterecords van het voorjaar, en de vroege zomer, meer dan prima werden gecompenseerd. Hieronder een samenvatting van de dagvlindermonitoring in onze regio Voorne.

Eksterpad-route.

Een nieuwe route die afgelopen winter was uitgezet in het begraasde terrein van ZHL, nadat een voormalige route door begroeiing en erosie onbruikbaar was geworden. Deze nieuwe route loopt haaks op de Sipkesslag en gaat dwars door het terrein, dat kort geleden is ontdaan van duinbos. Het terrein wordt begraasd door Galloway ossen en IJslandse pony's.

We zagen gedurende de eerste zomer na het natuurherstel al voorzichtig wat nectar producerende planten opkomen. Waarna we vorige winter een route hebben uitgemeten, waarvan we dachten dat hier best wel een paar vlinders zouden gaan vliegen.

Hoewel men het in de koude lente het met een paar vlinders moest stellen, was het totale seizoen niet verkeerd en kwam men op een totaal van 2.086 vlinders (over 6 maanden). Dé krent in de pap was de kleine parelmoervlinder, die viooltjes als waardplant heeft. Dat zegt nu al iets over de beheersmaatregelen, die zijn gepleegd om de open duinstructuur terug te krijgen en juist *dé* vlinder is hiervoor een goede graadmeter.

In de maand augustus lag de piek met 1.652 exemplaren. Toppers op deze route waren het bruine zandoogje, icarusblauwtje, klein koolwitje en hooibeestje.

Paardenwei-route.

Ook al een nieuwe route, maar dan in het begraasde terrein van de Landtong te Rozenburg. In dit gebied grazen Schotse hooglanders en Koniks. Ook hier had successie ervoor gezorgd dat hele delen van de oude route niet langer begaanbaar waren. Successie is niet te stoppen, vooral niet als het om duindoorn gaat. We hebben het snoeien en zagen opgegeven en in een ander deel van het terrein weer een 1 km lang parcours uitgezet.

Aanvankelijk leek het een fiasco te worden, want de Landtong is leuk, maar ze moeten wel vliegen. Vooral in het vrijwel onbeschutte deel woog het koude en winderige voorjaar erg zwaar en moesten de tellers wel erg veel geduld hebben.

Maar dan vliegt ineens alles tegelijk en weet je haast niet waar je het zoeken moet.

Met 1.717 stuks was augustus de topmaand en uiteindelijk zijn er totaal 2.348 stuks geteld.

Valleipad-route.

Deze route ligt in het verlengde van het Kreekpad en doorkruist een gebiedje tussen het Bree-de Water en de Vogelpoel. Een paar jaar geleden onder invloed gekomen van weer en wind door grootschalig "natuurherstel", oftewel het verwijderen van bomen, struiken en de toplaag.

Veel dagvlindersoorten houden niet van windrijke plekken en al helemaal niet als er nog maar weinig nectarbloemen aanwezig zijn. In tegenstelling tot de Eksterpad-route heeft de zee hier invloed op het tempo van de terugkeer van voor vlinders interessante nectarplanten... en van beschutting. Je ziet dat dan ook aan de aantallen die geteld worden, namelijk elk jaar weer ietsje meer. Het pad waarop de route is uitgezet, is tevens sterk aan erosie onderhevig. Omdat bezoekers niet graag door mul zand lopen, raakt het zanderige pad gaandeweg breder. Hier was niet echt een topperiode aan te wijzen, juli en augustus deden het goed met het bruine zandoogje in de hoofdrol, gevolgd door het oranje zandoogje. Een stuk buiten de paden bloeiden op zanderige zuid-hellinkjes hele plakaten met viooltjes, geen wonder dat de kleine parelmoervlinder het hier zo aardig doet, een soort die we nog lang hopen te zien. Deze vlinder trekt zich niet zo veel aan van een stevige bries en is net als het hooibeestje in de binnenduinreep te vinden. Ook het icarusblauwtje en de kleine vos droegen bij aan het hoogste aantal sinds het natuurherstel werd uitgevoerd. We kwamen op een totaal van 574 vlinders! Zie ook totalen van de andere routes!

Heveringen-route.

Het gebied ligt ten zuiden van het bezoekerscentrum Tenellaplas en paste vanaf het begin (2005) helemaal in het verwachtingspatroon.

Golvend en kleinschalig, duingraslandjes met redelijk wat nectarbloemen en omkaderd met bomen en struwelen, bijna intiem. Kortom, daar loop je graag te vlinderen en tot dit jaar het vlinderrijkste deel van Voorne. Maar nu voor 't eerst voorbij gestreefd door twee eerder genoemde gebieden. Maar als je dit seizoen toch nog 1.277 vlinders telt, dan blijft het gebied interessant. Het bruin zandoogje en icarusblauwtje voeren in aantallen de boventoon, het chocolade bruine koevinkje en het bruin blauwtje doen het ook goed.

Het gebied wordt niet begraasd, maar wel veel bewandeld. Op de grasveldjes wordt gelopen en gespeeld. Hier geen begrazing, maar één maal per jaar wordt er wel gemaaid.

Grasweg-route.

Dit stukje nieuwe natuur aan de grenzen van Hellevoetsluis werd voor de derde maal geteld. Grenzend aan agrarisch gebied aan de ene kant en industrieterrein aan de andere kant. Je verwacht dan geen spectaculaire aantallen en soorten, maar toch weten die vrolijke vlieger-tjes snel waar ze moeten zijn voor nectar en voortplanting. Uitgerekend in de meest gunstige periode kon door omstandigheden niet worden geteld, waardoor de aantallen wat achterbleven. Hier is het icarusblauwtje het meest getelde vlindertje met 101 van de totaal 275 getelde exemplaren. Goed te zien dat ook het bruin blauwtje goed vertegenwoordigd is, net als het bruin zandoogje en de kleine vos.

Quackjeswater-route.

De oude dame onder de routes wordt al 21 jaar gemonitord!! Afgelopen seizoen zaten de aantallen ergens in de middenmoot. Hier werd, net als elders in het land, de kleine vos en de Citroenvlinder veel gezien. Ook het groot dikkopje was in ruime mate aanwezig. Jammer genoeg keerden de argusvlinder en geelsprietdikkopje hier niet meer terug. Als u koevinkjes wilt zien, dan is dit gebied een topper, 120 van de in totaal 707 vlinders.

Vlindercursus.

Als je iemand kent die ook altijd met vlinders in 't of zijn hoofd loopt of zelf meer wil weten over vlinders in het algemeen, dan wel vlindermonitoring in 't bijzonder? In 2014 wordt een vlindercursus georganiseerd. De cursus zal uit twee korte introductieavonden bestaan met minimaal twee praktijk rondjes overdag (in 't weekend) en..... bij mooi weer uiteraard. Nadere informatie volgt nog, zie ook de website.

Voor 'vlinders in de buik' is deze cursus niet bedoeld, eet dan wat minder chocolade ... of zo.

Verslag vroege vogelexcursie Breede Water

Op zaterdag 3 mei 2014 is de vroege vogelexcursie rond het Breede Water weer gelopen. Rond 05.00 uur stonden er 27 mensen gereed om aan deze prachtige wandeling deel te nemen. Een geweldige opkomst dus. Niet alle deelnemers waren KNNV lid en het deed mij goed dat een aantal deel had genomen aan de recentelijk gehouden vogelcursus. Verder waren er deelnemers die de aankondiging in de krant hadden gelezen en weer anderen via onze site. Ook had ik zelf mensen uitgenodigd.

Alle deelnemers hebben volop kunnen genieten van de tocht. Er zijn 59 vogelsoorten gehoord en/of gezien. De meest spectaculaire soorten waren een baltsende watersnip, een zingende vuurgoudhaan (zeer bijzonder), een geoorde fuut in volle glorie, een alarmerende boomleeuwrik en tot slot als toetje de fluitier in Strypemonde. De fluitier is geen nieuwe soort voor de duinen van Voorne. Reeds in de zeventiger jaren werden er al 8 territoria in Strypemonde geteld. Daarna is de populatie totaal ingestort. Wel zijn er jaarlijks één of enkele waarnemingen genoteerd. Helaas liet ook dit jaar de boompieper zich niet zien.

Net zoals altijd hebben we ook deze keer het rondje rechtsom gelopen. Het weer was goed, met een temperatuur van 7 tot 10°C. Dit is iets aan de lage kant voor de tijd van het jaar. Het was helder en er stond een lichte bries.

In het begin van de wandeling was het, zoals vaker, erg stil. De eerste waarneming was eigenlijk een ree in de bosrand en verderop hoorden we nog een mannetje luid blaffen. Terwijl het nog schemerig was, begonnen de vogels langzaam maar zeker steeds beter te zingen. De vroege vogels, zoals merel, roodborst en zanglijster waren er al gelijk bij. Vooral het herhalende karakter van de zang van de zanglijster was goed herkenbaar en bleef ook lekker hangen. De zang van de merel, mooi, vriendelijk en melodieus klinkend, was net als dat van het roodborstje ook goed te horen. Alleen moest je je wel concentreren op de zang van de roodborst, omdat het geen doorlopend "nummer" is. Het zijn korte melodieuze klanken, zeer in hoogte verschillend, en ijle roepjes die elkaar opvolgen. Al gauw vulden een groot aantal andere zangvogels de stilte. Helaas liet slechts één boomkruiper zich maar heel even met zijn hoge ijle roep horen. De zang (tie tiedelietje) zat er deze dag niet in. Onder andere voor deze vogel had ik het geluid digitaal meegenomen.

Vanaf de eerste hoge uitkijk hebben we genoten van het uitzicht over de plas. Gelijk de telescopen opgezet en het turen kon beginnen. De aalscholvers waren van alle zijden te zien en de meeste ganzen- en eendensoorten werden al gespot. Met het laten horen van diverse geluiden konden ook een aantal zangvogels ontdekt worden.

Omwille van de tijd was het raadzaam niet al te lang stil te staan op deze mooie uitkijk. We trokken het gebied verder in. Het landschap ging over van bos naar halfopen duin, met veel lage struiken en op de bekende locatie stonden de duinviooltjes te schitteren in de zon.

Vooraf de fitis, heggenmus, tuinfluiter, grasmus en braamsluiper zijn vooral in dit terrein goed te horen. Ook de nachtegaal mag je hier volop verwachten. Niet minder dan twaalf heb ik er genoteerd. De nachtegalen kunnen best dicht bij elkaar zitten. Hun zang is erg luid en zeer vloeiend. Verrassende klanken als mitrailleur geluiden en hoge beltonen zijn onderdeel van de zang die deze juist zo bijzonder maken. Vaak hoor ik mensen vragen van: "En dit geluid dan?". Dan kan ik steeds weer zeggen dat dat ook een geluid van de nachtegaal is.

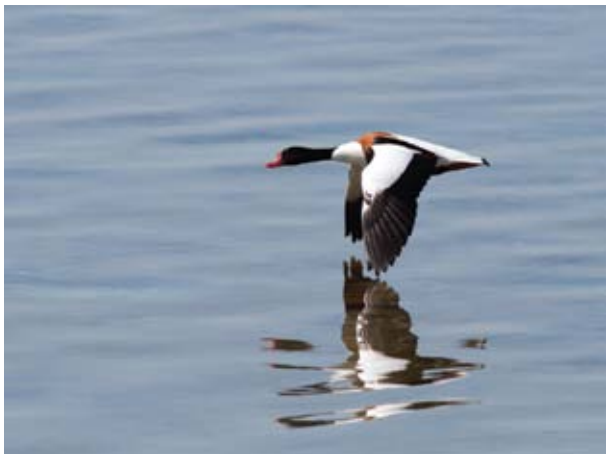
Vanaf de hoge uitkijk aan de zeezijde hadden we, onder het genot van koeken en koffie, wederom een prachtig uitzicht op het water. Het licht is dan wel tegen, maar dat geeft ook wel een bepaalde sfeer. Vanaf hier waren de aalscholvers nog mooier te zien en konden we inzoomen op hun nesten. Ik heb persoonlijk nog niet veel jongen gezien, maar die zullen er vast wel zijn geweest. Het geluid en de penetrante geur van de ontlasting die de vogels produceren gaf een compleet gevoel over het Breede Water. Natuurlijk hebben we gespeurd naar de geoorde fuut, maar dat gaf geen resultaat. Wel zagen we diverse zwaluwen over het water vliegen, happend naar voedsel .

We hebben de wandeling vervolgd naar het open gedeelte van het gebied. Het is hier echt de moeite waard om even stil te staan. Over de Schapenwei hebben we gezocht naar onder andere de roodborsttapuit, waarvoor dit toch wel een favoriete biotoop is. Uiteindelijk hebben we twee mannetjes en één vrouwtje waargenomen. Het karakteristieke gedrag van deze tapuitachtige verraadt zijn aanwezigheid. Meestal zitten ze bovenin struikjes op open vlaktes en vangen vanuit deze positie insecten. De prachtige kleurencombinatie van vooral het mannetje is een lust voor het oog.

Op het natte gedeelte van deze vlakte werden we verrast door een fanatiek baltsende watersnip. Al blatend vloog hij meerdere malen over ons heen. Ver weg en hoog in de lucht plaatste de snip zijn vleugels in een V-vorm en liet zich heel geleidelijk weer naar beneden zakken. Dit alles is een onderdeel van zijn baltsvlucht. Het blaten wordt veroorzaakt door de buitenste staartpennen, die getordeerd zijn, naar buiten te spreiden en zich op dat moment naar beneden te laten vallen. De lucht die op dat moment door deze opening in de staart en buitenste staartpennen geperst wordt, geeft een vibrerende mekkerende klank. Dit gebeurt dan op grote hoogte. De watersnip wordt daarom ook wel hemelgeit genoemd.

Voordat we naar ons laatste uitkijkpunt gingen, wilde ik nog heel graag naar het poeltje en het natte weidegebiedje aan de Branddijk. Hier kunnen de excursieleden altijd nog even naar de prachtige flora van dit gebied kijken. Er staan veel orchideeën, zoals grote keverorchis, moeraswespenorchis en vleeskleurige orchis en ook andere prachtige planten, zoals de Anagallis tenella. Ik ben zeer blij dat er eigenlijk altijd wel iemand aanwezig is die veel verstand heeft van de flora, zodat de deelnemers hier ook een uitleg over kunnen krijgen. Daarnaast is dit ook de plek waar we de grootste kans zouden hebben op de boomleeuwerik. Gelukkig was ook deze dag de boomleeuwerik actief. Zijn zang is prachtig en zeer beheerst. Het klinkt als een gevarieerde jodelende zang met mooie uithalen, of een roepend melodieus "tu-tudeluut". Echter... de vogel was hier nu niet mee bezig. Nee, een alarmerende boomleeuwerik met voer in de bek was zeer alert en trachtte zijn nest verborgen te houden. Dat hebben wij natuurlijk gerespecteerd en we zijn na wat foto's en een kort filmpje verder gelopen.

Tot slot dan de lage uitkijk aan de zuidoostkant van het gebied. Van hieruit heb je het beste zicht over het water met goed licht in de rug. Alle aanwezige watervogels kunnen vanaf hier nauwkeurig worden geobserveerd. Natuurlijk gingen we weer opzoek naar de geoorde fuut. Dat is dan ook gelukt. Vier exemplaren hebben we zeer goed kunnen bewonderen. De goudkleurige pluim bij de oorstreek kleurde zo af en toe prachtig op. Helaas kwamen ze niet echt dicht bij het scherm, maar de telescoop deed wonderen.

Bergeend

Net als altijd zijn ook nu op het Breede Water nog een redelijk grote hoeveelheid tafeleenden aanwezig. Ook deze eendensoort heeft prachtige kleuren, maar doet het in Nederland en ook andere landen steeds slechter. Tijdens de wintervogeltellingen kom ik ze ook steeds minder vaak tegen. Daarom ben ik altijd blij om deze prachtige eend in dit gebied weer aan te treffen.

Met een iets kleinere groep zijn we een extra rondje gaan lopen in Strypemonde. Erik Ketting had namelijk aangegeven dat hij de dag hiervoor nog een fluitier had aangetroffen in

Strypemonde. Deze kans wilde de groep graag aangrijpen als klap op de vuurpijl. We stonden nog maar een minuut in de buurt van de locatie en het loepzuivere fluitje, tjuuuh... tjuuuh, die korte tijd later werd opgevolgd door het kenmerkende versnellende stuitergeluidje van zeg meer een knikker.

Ronduit GEWELDIG!

Hiermee hebben we de excursie afgesloten en konden we terugkijken op een geweldige ochtend.

De rijkdom aan flora en fauna in dit gebied is enorm en de beleving is daarom dan ook overweldigend. Laten we hopen dat we hier nog lang van mogen genieten.

Allemaal bedankt en tot ziens,
Hans op den Dries

Brede water excursie

Gemengd nieuws

Vacature in het bestuur

Het bestuur van de afdeling Voorne bestaat op dit moment uit zeven leden. In februari 2015 zal Katie van der Wende aftreden. Zij is op dit moment algemeen lid van het bestuur. Omdat zij zich niet meer herkiesbaar stelt, ontstaat er vanaf dat moment een vacature in ons bestuur. Het bestuur komt daarom graag in contact met leden die zouden willen toetreden tot ons bestuur. Wij zoeken naar mensen die graag hun steentje willen bijdragen aan het werk van onze afdeling, en het bestuurswerk in het bijzonder. We vergaderen vijf keer per jaar. Veel meer tijd dan deze vergaderingen hoeft het niet te kosten. Het nieuw te benoemen lid wordt in februari 2015 aan de Algemene Ledenvergadering ter benoeming voorgedragen.

Voor informatie: Theo Briggeman, tbriggeman@upcmail.nl
of telefonisch: 0180-620594

Op stap met Hugo van der Slot

door Jan Alewijn Dijkhuizen

Wat een hit ... samen met Hugo van der Slot ben ik op stap in de Vogelpoel, met de brandende zon op ons hoofd en geen zuchtje wind ...

Eigenlijk ken ik Hugo van de vogelwerkgroep, als Westplaatteller, maar ook van de bezoeken aan landgoed Mildenburg, zittend op zijn knieën bij een paddenstoel. En ik kom hem vaak als fotograaf tegen in ons mooie duingebied. Maar deze keer ben ik met hem op stap als libellenman.

We spreken af op wellicht de heetste dag van het jaar ... Maar ja, het valt ook niet mee om een goede dag uit te zoeken voor een libelleninventarisatie. Er zijn nogal wat restricties verbonden aan dit type onderzoek. Gegevens mogen alleen verzameld worden tussen 11 en 15 uur. Het mag niet harder waaien dan windkracht 4 (lastig zo vlak bij zee), de temperatuur moet boven de 18 graden zijn en er mag niet meer dan 50% bewolking zijn. Oh ja, het mag ook niet regenen ...

Ik heb altijd al gedacht dat vlinder- en libellenonderzoekers gewoon van mooi weer houden, dat klopt dus!

Hugo neemt me mee naar de Vogelpoel in Voornes Duin, in beheer bij Natuurmonumenten. Dit gebied kennen we beiden goed. Hugo vertelt over de tijd dat hij hier als kind kwam en hoe open alles toen nog was. Zeker rond de Vogelpoel is er de laatste decennia hard gewerkt om dit gebied weer open te maken. Ook ik heb hier met landschapsverzorgende dagen in de tijd van Jaap van Baarsen nog meegeholpen met zagen van bomen en struiken om minder bladval in de poelen en meer zon in de valleien te krijgen. Tegenwoordig gebeurt hetzelfde werk met grote machines en over veel grotere oppervlakten.

Hugo is direct na de grote schoonmaakactie in 2005 begonnen met een nulmeting in de Vogelpoel. Hij weet als geen ander hoe de libellenstand zich hier ontwikkeld heeft in de loop van de jaren. Overigens blijken er enorme schommelingen in soorten en aantallen te zijn die niet altijd lokaal verklaarbaar zijn. Een mooi voorbeeld is de zuidelijke heidelibel. Tot 2009 vond Hugo deze soort in de Vogelpoel, daarna niet meer ... Tot dit jaar! Toevallig kan ook ik hem deze keer bewonderen.

Zuidelijke heidelibel

Hugo vertelt trots dat hij de eerste was die deze soort parend heeft aangetroffen op 7-7-2007, een datum die hij niet vergeet. Tot die tijd werden alleen volwassen exemplaren, waarschijnlijk met de wind naar ons land gevoerd, waargenomen. Nu bleek er dus ook voortplanting in Nederland plaats te vinden bij ons in de duinen! In een vorige versie van In de Branding (4-2012) is Tom van Wanum ook al eens met Hugo op stap geweest. Hugo heeft dan ook een zeer brede interesse. En dat allemaal omdat hij het gehele jaar actief in de natuur wil zijn. Dus ook buiten het broedseizoen.

Natuurlijk is Hugo lid van de libellenstudiegroep, maar de meeste kennis heeft hij zelf of met andere KNNV-ers opgedaan. Het is daarbij een voordeel dat hij een bedreven fotograaf is, zo kun je vastgelegde dieren indien nodig thuis determineren. Tijdens onze wandeling krijg ik de

indruk dat dit echt niet meer nodig is. Van elke libel of juffer die we zien, weet Hugo direct waar je op moet letten. Vooral de pterostigma op de vleugels, de tekening op het borststuk en de tekening en kleuren van de segmenten zijn van groot belang voor het determineren (je moet dus op alle kenmerken op het gehele dier letten.....). Ezelsbruggetjes zijn er ook. Sommige libellen hebben een "Hitlersnorretje" en twee afhangende snorretjes zodat het een zeiksnor is, anderen hebben alleen zo'n snorretje.

Hugo van der Slot

Vandaag zien we binnen een uur 12 soorten, totaal 176 exemplaren. Dat is ook wel eens anders, soms telt Hugo op dezelfde plek meer dan 800 libellen binnen een uur. Bizar! Ik vind die 176 exemplaren al veel. Je moet dan ook goede ogen hebben. Vaak zitten de libellen en juffers op een takje van een struik of op een bies, slechts zelden jagen ze vrij over het veld. En als je ze ziet, vliegen ze natuurlijk ook net weg. Met een verrekijker weet Hugo ze dan toch vaak nog op naam te brengen.

Meestal hoor ik van de libellenmensen dat er bij ons in de buurt "slechts" tussen de 25 en 30 soorten voorkomen, dat klinkt niet zo moeilijk! Maar Hugo weet te vertellen dat er tussen de 65 en 70 soorten in ons land kunnen worden waargenomen. Daarbij moet worden aangetekend dat er een groot verschil kan zijn tussen jonge en volwassen exemplaren en ook tussen mannetjes en vrouwtjes. Al deze soorten uit elkaar houden, is dus nog niet zo eenvoudig.

De gegevens van de tientallen bezoeken aan dit gebied, plus ook nog de tellingen die Hugo in en rond de Pan doet, gaan naar Natuurmonumenten als ondersteuning voor hun beheer. Het inventariseren door vrijwilligers als Hugo is onmisbaar voor een goede beheervisie. Eén van de meest concrete gevolgen van het onderzoek is dat de poel, waaromheen geïnventariseerd wordt, op verzoek van Hugo is afgezet met een schrikdraad, zodat de grote grazende Schotse hooglanders de oevers van deze poel niet vertrappen.

Ik weet dat er naast Hugo nog enkele mensen actief libellen inventariseren. Erg groot is deze groep niet, dus als je interesse hebt in dit soort onderzoek (kan alleen bij mooi weer!) horen we dat graag! Ik weet zeker dat je van Hugo dan veel kunt leren!

Zonder insecten geen leven

door Gerda Bonninga, coördinator jeugdwerkgroepen IVN Alphen aan den Rijn

Het verdwijnen van de bijen bedreigt het hele mensdom, ons hele bestaan, want onze volledige voedselketen hangt af van insecten. De bestuiving door insecten is noodzakelijk voor de bevruchting van heel wat gewassen, verschillende soorten fruit en ook groenten. Minder insecten betekent minder bestuiving, minder vruchten én minder vruchtopbrengst. En het gevolg is voedselschaarste.

Buiten de in volken levende honingbij, bestaan er meer dan 300 soorten solitaire bijen, waarvan meer dan de helft op de rode lijst staan. Door de verstedelijking, de mooie strakke stadstuinen met de grote grijze tegels, het ontbreken van rieten daken en oude schuurtjes, kunnen de solitaire bijen zich amper voortplanten. Ze kunnen geen gaten meer vinden om hun eitjes in af te zetten en daarom kunnen wij hen helpen door het bouwen van insectenhotels.

Insectenhotels worden vooral gemaakt voor de solitaire bijen en wespen, maar natuurlijk leven er ook andere insecten in zo'n hotel. Zoals bijvoorbeeld pissebedden, lieveheersbeestjes en dag- en nachtvlinders.

De solitaire bij, maar ook de solitaire wesp, sleept voedsel in de vorm van stuifmeel (bijen) of prooien (wespen) om daar een van de eitjes op af te zetten naar het hotel.

Solitaire bijen en wespen leven, zoals de naam al zegt, alleen. Er zijn zowel mannetjes als vrouwtjes. Het mannetje is er alleen voor de bevruchting en daarna eindigt zijn leven. Een bevrucht vrouwtje maakt een nestplaats in hout of steen (zoals de behangersbij en de muurwesp), maar er bestaan ook soorten die een holletje in de grond maken (zandbij, graafwesp). Insectenhotels zijn er in alle vormen en maten te koop, maar het is nog veel leuker om er samen met de (klein)kinderen een te maken. Op internet zijn talloze voorbeelden en beschrijvingen te vinden. Bovendien is de nazomer en herfst een moment om materialen te verzamelen, dus ook een mooi moment om je insectenhotel te realiseren. Gebruik vooral materialen met holle stengels, zoals vlier, de gedroogde stengels van fluitekruid en de kleine berenklauw, bramen- en frambozenstengels, riet en bamboe, maar ook boerenjasmijn doet het goed.

Maar holle stengels alleen is niet voldoende. Zorg altijd voor een rommelhoekje in je tuin. En zorg ervoor dat er in de omgeving de juiste drachtplanten staan. Want zonder bloemen geen stuifmeel en elke soort bij heeft zijn eigen voorkeur voor specifieke planten om op te vliegen.

In Alphen aan den Rijn hebben de jeugdwerkgroepen van het IVN heel veel insectenhotelletjes gemaakt, maar ook een groot, hufterproof, hotel gerealiseerd. Niet alleen hebben zij de stad voorzien van duizenden hotelkamers, maar door alle media-aandacht hebben zij gezorgd voor heel veel kennisoverdracht. Bovendien is het insectenhotel een trekpleister voor de vele bezoekers.

bijenhotel

Handige en nuttige sites

Arie Koster is de specialist op dit gebied en heeft zelfs overzichten gemaakt welke bijen in jouw omgeving voorkomen:

www.bijehelpdesk.nl, www.denederlandsebijen.nl, www.drachtplanten.nl .

Zoek ook eens op internet op "bijenhotel maken" en je krijgt heel veel informatie te zien. Op onderstaande site staat bijvoorbeeld de uitleg over het maken van een insectenhotel met plastic buisjes.

<http://www.biologielessen.nl/jaarthema/hoofdmenu-jaar-van-de-bij/bijenlessen/les-6>

Dat ook eigen leden zich bezighouden met insectenhôtels blijkt uit onderstaande bijdragen.

Mijn dochter Marlies, die 10 jaar oud is, heeft een insectenhotel getimmerd. Ze heeft dit hotel dit voorjaar op de timmerclub gemaakt en bestaat uit bamboe stokjes bovenin, daaronder eikeltjes en daar weer onder een houtblok met geboorde gaten. Dit is een prefab kastje en moest dus alleen nog in elkaar worden gezet, ideaal voor kinderen dus!

Het kastje en het dak zijn van plywood en het blok met de gaatjes is vurenhout en voor de eikeltjes zit geplastificeerd gaas.

Het kastje hangt op ongeveer 2 meter hoog in de tuin en is op het zuiden gericht.

Helaas hebben we er nog geen bijtjes bij gezien maar wie weet komen die nog.

Marcel 't Mannetje

Insectenhotel

In Etten-Leur, waar wij op de camping staan is ook een insectenhotel geplaatst.

Deze is gemaakt van een rioolbuis met een doorsnee van ongeveer 80 cm.

De nestelplekken, hout en steen met gaatjes, zijn verwerkt in leem.

Er is ook een insectenhotel gemaakt op deze wijze waarin een nestkastje zit.

Jenny Verseveld

rioolbuis

Levenscyclus en bouw van libellen

door: Hugo van der Slot

Libellen zijn één van de oudste insectengroepen op aarde. De oudst bekende vertegenwoordiger van de libellen leefde 325 miljoen jaar geleden. Libellen hebben dus de dinosauriërs zien komen en gaan... Libellen zijn ook de grootste insecten die ooit op aarde geleefd hebben. Er moeten vroeger libellen hebben rondgevlogen met een spanwijdte van 65 cm. Dat is zo groot als een zwarte kraai!

Libellen zijn echte vliegkunstenaars. Ze kunnen in de lucht stilhangen, cirkelen, achteruit vliegen en op onbegrijpelijke wijze wenden en versnellen. Jagen doen ze in de lucht. Eten doen ze in de lucht en sommige soorten paren zelfs in de lucht. Het lichaam van de libel is geheel aangepast aan het leven in de lucht.

Hoe ziet de levenscyclus van libellen eruit?

Libellen maken, net als vlinders, een gedaantewisseling door. Hun levenscyclus kent drie stadia: ei, larve en libel.

1. Ei

Libellenvrouwtjes leggen hun eitjes in of vlakbij het water. Ze doen dat allemaal op hun eigen manier.

De meeste waterjuffers leggen hun eitjes in waterplanten. Zij hebben hiervoor een speciaal legapparaat aan hun achterlijf. Ze boren een gaatje in de plant en leggen daar hun langwerpige eitjes in. De meeste echte libellen strooien echter hun ronde eitjes boven het water uit.

2. Larve

Na enkele weken komen uit de eitjes kleine larven gekropen.

De larven leven in het water, waar ze op kleine waterdieren jagen. De huid van de larve groeit niet mee met de rest van zijn lichaam en dus barst hij op een gegeven moment letterlijk uit zijn vel. Het huidje barst open en valt af. Daaronder zit een nieuwe huid die iets groter is dan de vorige, zodat de larve weer een stukje kan groeien. Dit vervellen gebeurt zo'n negen tot zestien keer en na elke vervelling lijkt de larve meer op de volwassen libel. Alleen de vleugels ontbreken nog en de larve is nog niet zo groot als een libel.

3. Libel

De larven blijven enkele maanden tot soms enkele jaren in het water. De laatste vervelling vindt plaats als de larven volgroeid zijn. Dit wordt uitsluipen genoemd.

De larven kruipen uit het water via een waterplant of kruipen tegen de oever op. Hangend aan een stengel of zittend op de oever barst het laatste larvenhuidje open en komt de volwassen libel, met vleugels, te voorschijn. Dit is een kwetsbaar moment in het leven van een libel en het gebeurt daarom ook vaak 's morgens heel vroeg. Dan is de kans dat hij opgegeten wordt het kleinst. Na een paar uur is de libel opgedroogd, uitgehard en kan hij vliegen. Het huidje van de larve blijft achter op de plek waar de libel is uitgeslopen.

Hoe zit een libel in elkaar?

Je kunt libellen herkennen aan:

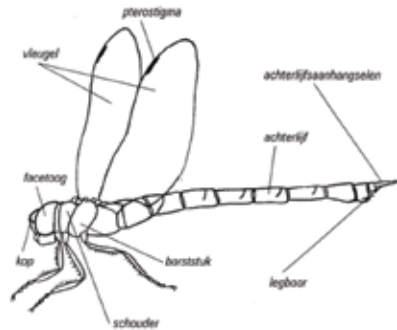
- Twee paar doorzichtige, stevige vleugels met veel aders. Libellen kunnen hun vleugels los van elkaar bewegen. Hierdoor zijn ze in staat om al hun kunsten in de lucht te vertonen. Grote, bolvormige ogen op een zeer beweeglijke kop. Libellen kunnen goed kijken. Ze hebben ogen die uit verschillende delen bestaan. Met hun facetogen kunnen ze zowel dichtbij als veraf goed zien. Met hun puntogen kunnen ze licht en donker waarnemen. Onopvallende, korte en dunne voelsprietten. Men denkt dat libellen hun antennes vooral gebruiken om hun snelheid tijdens de vlucht te meten. Of ze er ook mee kunnen ruiken (zoals vlinders) is niet helemaal zeker.
- Een lang en slank achterlijf. Libellen hebben een lenig achterlijf, dat ze in de vlucht gebruiken als stuur. Deze lenigheid komt ook goed van pas bij de voortplanting.
- Een stevig borststuk met naar voren gerichte poten. Libellen hebben een stevig borststuk omdat daar hun vliegspieren in zitten. Het is een beetje naar achteren gekanteld, waardoor de klap van de botsing tussen een libel en zijn prooi goed opgevangen kan worden. Hierdoor staan ook de poten wat naar voren en dat is weer handig om de prooi al vliegend te kunnen opeten.

Juffer of libel?

Libellen worden onderverdeeld in twee groepen: de juffers en de echte libellen. Ze zijn van elkaar te onderscheiden door naar de vorm van de vleugels te kijken. De wetenschappelijke naam van de juffers, Zygoptera, betekent gelijkvleugeligen. Bij juffers zijn de voor- en achtervleugels namelijk gelijk van vorm. Bij de echte libellen, Anisoptera (ongelijkvleugeligen), zijn de achtervleugels breder dan de voorvleugels.

De vorm van de vleugels is niet de makkelijkste manier om juffers en libellen van elkaar te onderscheiden. Je kunt beter de volgende kenmerken gebruiken:

Juffers zijn kleine, slanke libellen die rustig vliegen. Zij houden in rust hun vleugels langs hun achterlijf gevouwen of soms recht omhoog. Juffers hebben hun ogen aan de zijkant van hun kop zitten.

schema libel

Tengere grasjuffer

Echte libellen zijn grote, sterke libellen die snel kunnen vliegen. Zij houden hun vleugels meestal horizontaal gespreid, of zelfs een beetje naar voren als ze rusten. De ogen van de echte libellen zitten meer in het midden, of soms zelfs tegen elkaar aan.

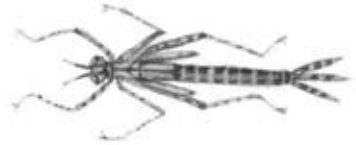
Vierlek

Hoe herken je een libellenlarve?

In principe kun je aan het uiterlijk van een libellenlarve zien met welke soort je te maken hebt. Dat is alleen wel erg lastig en vaak zelfs microscopenwerk, omdat de kenmerken soms zo klein zijn dat je ze anders niet ziet. Je kunt wel heel eenvoudig zien of je met een larve van een echte libel of van een juffer te doen hebt: de larven van juffers zijn heel slank, de larven van echte libellen zijn breder.

schema libellenlarve

schema jufferlarve

De larve van een libel & de larve van een juffer

De larven van juffers lijken wel wat op de larven van haften. Het verschil tussen deze twee larven zit in drie lamellen aan de achterzijde van hun lijf. Bij de larven van juffers zijn het plaatjes, waarmee de juffers zuurstof opnemen uit het water. Bij de larven van haften lijken de drie aanhangsels meer op behaarde sprieten.

Nachtvlinders en hoe deze te lokken

door Karel Rijdsdijk

Vooraf wil ik de lezer iets over mijn achtergronden meegeven.

De grootste invloed op mijn "natuurbeleving" hebben mijn broer (elf jaar ouder) en Karel Schot van de Vogelklas.

Zij hebben mij geleerd om niet alleen naar vogels te kijken, maar ook naar de andere aspecten van de natuur zoals planten en insecten.

Wij gingen regelmatig op een zaterdagmiddag naar de Vondelingenplaat (Waalhaven)

De Vondelingenplaat was een braakliggend terrein met een ruime schakering aan biotopen. Het gebied is in de jaren 60 op de schop gegaan onder andere door het graven van de Prinses Beatrixhaven en het inrichten voor container overslag (ECT). Door de expansiedrift van het Havenbedrijf van de Gemeente Rotterdam werden wij gedwongen steeds westelijker te gaan fietsen om op nog enigszins vergelijkbare gebiedjes te kunnen struinen (Botlek, Europoort en verder).

In de jaren daarna heb ik me, met een aantal gelijkgezinden, voornamelijk beziggehouden met het observeren van vogels en fotografie, zoals schuiltenten.

Deze bezigheid, vogels fotograferen op of bij het nest, wordt nu niet meer geaccepteerd!

Mijn eerste ervaring met nachtvinders is van augustus 1959. Er vloog bij ons in de achtertuin een vreemde vlinder: een soort kolibrie die elke bloem van de phlox (vlamboem) bezocht om naar nectar te zoeken. Deze vlinder werd gevangen voor nadere determinatie. Het bleek, een voor die tijd, zeldzame trekvinder te zijn: de kolibrievlinder.

Een aantal jaren later ben ik 's avonds met twee vlinderaars ook naar de Vondelingenplaat gegaan om daar met een Tilley lamp (een petroleum vergasser) langs het hoge gras te lopen om zo nachtvinders te lokken en vervolgens met een net te vangen. Er werd slechts 1 nachtvlinder gevangen en toen was het normaal om deze aan je collectie toe te voegen. Maar ja, als je met z'n tweeën bent, hoe los je dat dan op: simpel, 2 stokjes en wie aan het kortste eindje trok

Ik ben me, na twintig jaar politiek actief in Rozenburg te zijn geweest, in 2002 gaan verdiepen in hoe nu verder en de gedachte kwam op om "iets" met nachtvinders te doen. Ik heb toen contact met een vlinderende collega opgenomen en een nachtvlindertrap in elkaar gezet (eerlijkheidshalve: mijn zoon heeft deze en later de andere traps in elkaar gezet) en uiteraard diverse vlindergidsen aangeschaft.

Vanaf 2003 heb ik permanent een vlindertrap in mijn achtertuin in Rozenburg staan. Wat was het leuk om daar de eerste nachtvinders in de trap te zien!

Het wordt des te fascinerender als je een nachtvlinder (in dit geval *P. plumigerialis*: de gepluimde snuituil) vangt en die, volgens de toenmalige gids, niet in Nederland voorkomt.

Achteraf bleek echter dat een paar weken eerder er al één in Zeeland (vlakbij de grens met België) was gevangen: een vrouwtje, en mijn exemplaar was een mannetje. Dus toch min of meer de eerste!

Het is toch frappant dat vrijwel elk jaar in Rozenburg wel een nachtvlinder opduikt die nieuw is voor dit gebied, zoals:

C. kadenii	kadeni stofuil	trekvinder
M. maura	zwart weeskind (2x)	uitbreiding leefgebied
L. quadra	viervladvlinder	trekvinder
C. perspectalis	buxusmot	exoot
Y. sequella	pantserspitskopmot (3x)	uitbreiding leefgebied
H. gallii	walstropijlstaart	trekvinder

Komt dit door het verkeer (scheepvaart, treinspoor of vrachtauto's?) of is het de dynamiek van de nachtvlinders zelf, want soorten verdwijnen en nieuwe verschijnen.

Vanaf 2009 inventariseren we op regelmatige basis (om de twee weken) op de Stekelhoek met vlindertraps en incidenteel met een laken.

Elk jaar wordt Natuurmonumenten geïnformeerd over de waargenomen soorten en de verslagen van de afgelopen jaren staan, ter informatie, op de website van de KNNV afdeling Voorne.

De vlinders

In Nederland komen meer dan 2000 soorten vlinders voor en deze zijn als volgt onderverdeeld:

1: dagvlinders (53 soorten waarvan de helft zeldzaam of zeer zeldzaam zijn):

deze zijn onderverdeeld in 5 families:

dikkopjes (Hesperiidae)

grote pages (Papilionidae)

witjes (Pieridae)

blauwtjes (Lycaenidae)

aurelia's (Nymphalidae)

Een simpel onderscheid tussen dag- en nachtvlinders is dat bij dagvlinders de voelsprieten of antennes eindigen met een knopje. Uiteraard zijn er uitzonderingen, zoals de bloeddrupjes. Horen bij de nachtvlinders, zijn dagactief, maar hebben wel antennes die eindigen met een knopje!

2: nachtvlinders, deze worden weer onderscheiden tussen macro- en micronachtvlinders.

Macronachtvlinders (circa 920 soorten) die weer onderverdeeld zijn in 17 families:

wortelboorders (Hepialidae)

houtboorders (Cossidae)

bloeddrupjes (Zygaenidae)

venstervlekjes (Thyrididae)

slakrupsen (Limacodidae)

wesplinders (Sesiidae)

spinners (Lasiocampidae)

herfstspinners (Brahmaeidae)

nachtpauwogen (Saturniidae)

berkenspinners (Endromidae)

eenstaartjes (Drepanidae)

spanners (Geometridae)

pijlstaarten (Sphingidae)

tandvlinders (Notodontidae)

spinneruilen (Erebidae)

visstaartjes (Nolidae)

uilen (Noctuidae)

Micronachtvlinders (circa 1480 soorten), de belangrijkste vijf families zijn:

dwergmineermotten (Nepticulidae)

mineermotten (Gracilariidae)

grasmineermotten (Elachistidae)

kokermotten (Coleophoridae)

tastermotten (Gelechiidae)

Bij macro en micro denk je aan groot en klein maar dat onderscheid gaat niet op. Er zijn
in de BRANDING 2014-3 - 20

macrovlinders die kleiner zijn dan sommige microvlinders. Sommige wetenschappers gooien dan ook alles op één hoop, inclusief de dagvlinders. Dus geen onderscheid meer, maar gewoon vlinders (lepidoptera).

Trekvlinders

Zowel bij de dag- als nachtvlinders zijn er soorten die onder gunstige omstandigheden en mede door de luchtstroming uit het zuiden of oosten naar Nederland komen.

Enkele voorbeelden bij dagvlinders zijn: koninginnenpage, atalanta, distelvlinder en de luzernevlinders.

De atalanta's die vroeg in het voorjaar worden waargenomen zijn meestal overwinteraars, want pas later in het voorjaar komen de trekkers hierheen. Zij zorgen voor de nieuwe generatie(s), die vervolgens weer in de nazomer gedeeltelijk terugvliegen naar warmere streken.

Bij de atalanta is dit soms op het strand of ander open stuk land goed te zien: ze vliegen, (onophoudelijk) zonder onderbreking, in zuidelijke richting. De distelvlinder vliegt daarentegen op grote hoogte terug.

Bij macronachtvlinders zijn dit onder andere kolibrevlinder en gamma uil.

Technieken

Er zijn een aantal mogelijkheden om nachtvlinders te lokken:

- lamp met laken
- lamp met een vlinderval (Heath-, Robinson- en Skinnervlinderval)
- lamp tegen een gevel/wand (als alternatief)
- smeer op boomstammen
- in smeer gedoopte touwtjes (wijnrouwen)
- rottend fruit
- feromonen (sekslokstoffen)

Vooropgesteld: geen van de bovenstaande technieken geeft 100 % resultaat.

Zo zijn er nachtvlinders die overdag actief zijn zoals de kolibrie- en Sint-Jansvlinder. Bij de vlinderval of het laken zijn er nachtvlinders die als een raket op de lamp afkomen, maar er zijn ook exemplaren die alleen maar rondcirkelen of ergens in de begroeiing gaan zitten. En gebruik je bijvoorbeeld drie lakens die binnen 100 meter staan opgesteld, dan zitten er toch verschillen in het vangstresultaat.

De wetenschap weet nog steeds niet waarom nachtvlinders door licht worden aangetrokken, wel is het zeker dat bij een heldere hemel en volle maan de vangsten minder zijn dan bij een bewolkte lucht.

Mogelijk gebruiken vlinders de sterrenhemel en de maan voor hun oriëntatie, net zoals vogels dit doen. De gebruikte lampen zijn meestal hoge druk kwiklampen en geven bij ontleding UV-licht: de kleur van het licht komt redelijk overeen met maanlicht!

Het meest gebruikt is een gespannen wit laken met daarvoor een 250 Watt HPL lamp of een wit laken op de grond met de lamp erboven. Tegen zonsondergang wordt de opstelling aangezet tot omstreeks 02.00 uur, want dan is de grootste concentratie aan nachtvlinders al afgelopen. Er zijn ook vlinderaars die 400 Watt HPL lampen gebruiken of meerdere lampen naast elkaar hangen.

vangst op laken (foto Gerard Harteveld)

Een vlinderval is eigenlijk een opvangbak (kan ook een emmer zijn) met daarin lege eierdozen en bovenop een trechter waarin een lamp is bevestigd tussen een aantal schotten of "baffles". Deze schotten zijn er voor om de vlinder te desoriënteren en zo door de trechter te leiden.

Het voordeel van een vlinderval is het feit dat je deze 's avonds opstelt en 's morgens gaat kijken wat de vangst is.

En je kunt deze ook in je eigen achtertuin zetten: je hoeft dan niet te "zeulen" met een aggre-gaat of accu's!

Onze ervaring is wel dat je met het laken de meeste soorten ziet en dat het ook de leukste methode is.

Een andere methode is het gebruik van smeer. Dit is een mengsel van suiker of stroop met bier, wijn en/of een scheutje rum. Meestal wordt er ook nog een paar druppels amy-l-acetaat aan toegevoegd als reukstof. Iedere vlinderaar heeft zo zijn eigen recept. De Belgen gebruiken vaak hun "eigen" merk bier omdat daar nog veel gist in zit. Het meng-sel wordt een half uur voor zonsondergang met een kwast op een boomstam gesmeerd en als het eenmaal donker is, kun je de smeerplekken gaan controleren.

De beste resultaten zijn in het voor- en najaar omdat er dan vrijwel geen nectar aanwezig is. Een afgeleide van deze methode is het dopen van touw of lapjes in het zelfde meng-sel, waarna deze aan takken kunnen worden gehangen.

Ook rottend fruit (peren, pruimen, bananen) geeft een specifieke geur waar de vlinders op af komen (onder andere het rood weeskind).

smeerplek (foto Peter Rooij)

Feromonen

Onbevruchte vrouwtjes produceren een lokstof om zeker te stellen dat ze door mannetjes worden gevonden. Dit is vooral van belang bij vrouwtjes die niet goed kunnen vliegen (plak-ker)of soms zelfs geen vleugels hebben (witvlakvlinder). Van sommige soorten nachtvlinders, vooral van de plaagsoorten, die (economische) schade kunnen veroorzaken, is de chemische samenstelling van de sekslokstof geanalyseerd en worden deze feromonen in een laborato-rium nagemaakt. Om nachtvlinders te lokken met zulke chemische feromonen, kan het beste een val gebruikt worden, net als bij het vangen met licht. Dit geldt ook voor het lokken van mannetjes met een paringsbereid, vers gekweekt vrouwtje.

Gebruikte informatiebronnen:

Vlindernet.nl

Microlepidoptera.nl

Veldgids Nachtvlinders: ISBN 90-5210-625-8

Veldgids Micro Moths: ISBN 978-0-9564902-

1-6

Heath-trap met Wemlite (foto Peter Rooij)

Juffers en libellen

door Jan Blasman

Mijn hobby is natuur en fotograferen. Op die manier ben ik gekomen tot het inventariseren van juffers en libellen. Deze ben ik op een gegeven moment gaan fotograferen, ook macro opnames, en dan zie je pas hoe mooi ze in elkaar zitten. Als je dan de dia's gaat bekijken, wil je de soorten wel op naam brengen. De volgende stap was dus het aanschaffen van boeken. De juffers en libellen fotografeer ik zoveel mogelijk van alle kanten, zodat de kenmerken goed zichtbaar zijn: kleur, patronen, paddenstoel, u of, y vorm, zwarte of geelzwarte poten, rechte- of hangsnor, vleugelvlekjes, enzovoort. Zo kreeg ik, in de loop der tijd, heel wat dia's van juffers en libellen en kende ik al heel wat namen.

Jan Alewijn Dijkhuizen heeft mij toen gevraagd of ik de dia's eens in het oude bezoekerscentrum wilde laten zien. En.... als volgende stap: Of ik voor het Zuid-Hollands Landschap juffers en libellen wilde inventariseren, dat was in het jaar 2000 en inmiddels zit ik al in het vijftiende jaar.

De poelen die ik inventariseer zijn: Molenkreek, Paddenpoel, Tankval, Vissenpit, Tenellapas, Kruiene's tuintje, Muggenorchisvallei, Gentianenvallei, Bosvijver, Groene strand, Gamander- vallei, Poelen strandweg, Kassels poel, Sipkes poel, Spartelvijver en Pit van Jan van Louis. Hiervan worden per jaar zes poelen geïnventariseerd.

In al die jaren ben ik totaal 32 soorten tegengekomen in deze 17 poelen, gemiddeld 22 soorten per jaar.

De waargenomen soorten juffers en libellen:

houtpantserjuffer, tangpantserjuffer, zwervende pantserjuffer, tengere pantserjuffer, gewone pantserjuffer, tengere grasjuffer, azuurwaterjuffer, variabele waterjuffer, watersnuffel, bloed- rode heidelibel, bruinrode heidelibel, steenrode heidelibel, zwarte heidelibel, geelvlek heidelibel, zwervende heidelibel, viervlek, platbuik, gewone oeverlibel, paardenbijter, blauwe glazen- maker, grote keizerlibel, glassnijder, zuidelijke glazenmaker, lantaantje, kleine roodoogjuffer, grote roodoogjuffer, noordse witsnuitlibel, vuurlibel, vuurjuffer, bruine winterjuffer, gevlekte witsnuitlibel en vroege glazenmaker.

Soorten die de laatste jaren minder worden gezien zijn de geelvlek heidelibel en de variabele waterjuffer. Nieuwe soorten de gevlekte witsnuitlibel en de vroege glazenmaker.

Het tellen van juffers en libellen doe ik nog met een ouderwets notitieboekje waar ik alle gege-vens in noteer, daarbij gebruik ik een insectenkijker.

De telling start in mei en duurt tot en met september. De temperatuur moet wel boven de 20 graden zijn, bij koud weer en regen vliegen ze niet.

Een tweetal jaren heb ik ook larven van juffers en libellen opgekweekt, dit deed ik in een in vieral bakken die waren ingericht met zuurstofplanten. De bakken had ik bovenop voorzien van kooitjes zodat ik de uitgeslopen libellen in de natuur terug kon zetten.

De voedselvoorziening kwam van waterdierpjes. Het mooie was dat je kon zien hoe de juffers en libellen de waterdierpjes met hun vangmasker vangen. Juffers en libellen vervellen tussen de negen en zestien keer. Ook dat was allemaal in de bakken te zien.

Alles bij elkaar heb ik zo veel over het onderwaterleven van juffers en libellen geleerd.

Libellen kunnen vooral bewegingen waarnemen. Als je daarentegen heel langzaam beweegt, is het mogelijk een echte libel tot op twee meter te benaderen of zelfs nog dichterbij.

Juffers kunnen zelfs tot op circa veertig cm benaderd worden. Wel maak ik altijd al op ruime afstand de eerste foto en elke keer als ik dichterbij kom weer een foto, totdat de juffer of de libel wegvliegt. Ga ook nooit achter een libel aanhollen. De meeste libellen hebben een ter-ritorium en komen dus terug.

De paring van libellen is zeer bijzonder en uniek in het dierenrijk.

De geslachtsopening voor het mannetje bevindt zich onder segment negen. Doordat het uiteinde van het achterlijf wordt gebruikt om het vrouwtje vast te houden, is de eigenlijke geslachtsopening onbereikbaar voor het vrouwtje. Het sperma wordt van het geslachtsorgaan overgebracht naar een secundair copulatieorgaan, dat aan de onderzijde van segment twee en drie ligt.

Bij de copulatie brengt het vrouwtje haar geslachtsopening naar het secundair geslachtsorgaan en hierdoor ontstaat het karakteristieke paringswiel. Het vrouwtje neemt hierbij het sperma van het mannetje over, de eigenlijke bevruchting van de eieren vindt pas plaats als de eieren worden afgezet.

De ontwikkeling van een libel verloopt van ei via een aantal larvale stadia tot het gevleugelde eindstadium, de volwassen libel. De larven leven in het water, het imago in de lucht. De wijze waarop libellen de eieren afzetten verschilt per soort.

Er zijn twee groepen: endofytische (op een plant) en exofytische (rondstrooien) ei afzetting.

Na het leggen ontwikkelen de eieren zich tot larven. Bij de meeste juffers duurt het ongeveer twee weken en bij de echte libellen ca vier weken. De larven van de Europese libellen doorlopen ca 9 -16 stadia, voordat ze als volwassen libellen uit het water kruipen.

Dit duurt afhankelijk van de soort enkele maanden tot meerdere jaren.

De larven van libellen leven op de bodem van het water. Ze leven van allerlei prooidieren.

Ze eten alles wat de geschikte grootte heeft: dierlijk plankton, wormpjes, insectenlarven en kleinere libellenlarven. Libellenlarven worden dan weer gegeten door vissen, waterroofkevers en enkele watervogels, zoals de dodaars en de geoorde fuut.

De larve die zich in het laatste stadium bevindt, kruipt vaak 's morgens vroeg uit het water, om de kans dat hij wordt opgegeten te verminderen. In de ochtenduren vindt dan de laatste vervelling plaats, dit proces heet uitsluipen. Na enkele uren ontstaat er op de rugzijde een spleet in de larvenhuid, waaruit eerst de kop en daarna het borststuk en de poten tevoorschijn komen. Na een korte rustperiode wordt ook het achterlijf uit de larvenhuid getrokken. Vervolgens worden de vleugels volgepompt met bloedvloeistof, waarna de vleugels nog één tot enkele uren moeten uitharden.

De volwassen juffers en libellen leven vervolgens nog zo'n vier tot zes weken.

uitsluipen

Onder de loep

De Turkse tortel (*Streptopelia decaocto*)

door Gerda Hos

Zittend voor het raam probeer ik te bedenken wat een leuk onderwerp is voor de “In de Branding” van september 2014. Opeens komen er twee tortelduifjes aangevlogen en strijken neer op het kippenhok. Deze zandkleurige duifjes met rode ogen en een zwarte, halve nekband komen af op het kippenvoer. Met plezier sla ik ze gade en besef gelijktijdig dat deze leuke diertjes het onderwerp worden van dit stukje. En ook nu doen ze hun naam eer aan, dat wil zeggen: er wordt lustig op los getorteld. Ronduit schattig om te zien.

Als resultaat van al dit tortelen bouwen ze al vanaf maart een eenvoudig plat nest in bomen, struiken of soms zelfs op een uitstekende rand van een gebouw. Soms iets te eenvoudig, want vorig jaar had een paartje de meidoorn voor ons keukenraam uitgekozen als broedboom. Van een paar takjes werd een slordig nest gebouwd en hierin werd een eitje gelegd. Bij het eerste beetje wind zakte het nest al in elkaar en viel het eitje op de grond. Ei kapot, duifjes weg en ik zat te balen van dit droevige einde. Gebeurt zo iets niet, dan worden er per nest twee witte eitjes gelegd, die door beide ouders worden bebroed.

Na 14 tot 17 dagen kruipen de jonge duifjes uit het ei en krijgen pa en ma duif het druk met het voeren van de altijd hongerige jongen, die trouwens ontzettend lelijk zijn met hun plompe snavels en pluizig dons op het lijf.

Het voer voor de jongen wordt “duivenmelk” genoemd. Om dat te kunnen drinken steken de jonge duiven hun snavel diep in die van de oudervogel om zo de kaasachtige substantie te kunnen nuttigen. De aanmaak hiervan wordt door hetzelfde hormoon geregeld als de melk bij zoogdieren, vandaar de naam “melk”. Na verloop van tijd krijgen de kleintjes in de krop (= een zakvormige verwijding van de slokdarm) geweekte zaden te eten. Na circa 18 dagen vliegen ze uit, maar worden ze nog steeds gevoerd. Drie weken later verdwijnt de gehele duivenfamilie uit het broedterrein naar een ander plekje. Gewoonlijk zijn er twee of meer legsels per seizoen, maar na september wordt er niet meer gebroed. Slechts weinig jonge vogels komen helaas tot uitvliegen. Veel vallen ten prooi aan nestrovers als de ekster en de gaai.

Turkse tortel

Vroeger kwamen in Nederland geen Turkse tortels voor. Rond 1950 kwamen ze vanuit Azië onze kant op en in dat jaar werd ook het eerste broedgeval gemeld. Nu vinden we ze door heel Midden-Europa, vooral op plekken waar graan voorhanden is. 's Winters vinden we ze vooral in groepjes bijeen bij boerderijen, in dorpen of steden, bij voedertafels.

Ze lijken veel op de bekende lachduifjes, die vaak als kooivogels worden gehouden. Ook wij hadden vroeger zo'n duifje in een houten kooi boven de keukendeur hangen. Dat zou helpen tegen de huidziekte gordelroos. Ons duifje maakte een gezellig "roe-koe-koe" geluid en legde bovendien veel eitjes. Toen ik zes eitjes verzameld had, vond ik het zonde ze weg te gooien. Maar wat kon ik er anders mee doen? Bakken of koken misschien? Maar ja, onze pannen waren wel erg groot voor de kleine eitjes. Dus heb ik ze maar met de aardappelen meegekookt (in die tijd at ik zelf geen aardappelen). Toen ik tijdens het koken in de pan keek waren de eitjes tot mijn grote schrik helemaal kapot gekookt. Voorzichtig heb ik toen de schilletjes uit de pan gehaald en van de rest aardappelpuree gemaakt. 's Avonds heeft Mari er met smaak van gegeten. Gelukkig is de tortelduif het zinnebeeld van huwelijksgeluk. Vandaar waarschijnlijk dat ons huwelijk nog steeds stand houdt, want ik heb later wel alles eerlijk opgebiecht. Bovendien heeft Mari er niets aan overgehouden en genieten we samen dagelijks van het plezierige en rustgevende gekoer en getortel van de Turkse tortel.

In de **BRANDING** tijdschrift van de KNNV afdeling Voorne

In de **BRANDING** bevat mededelingen van de KNNV afd. Voorne en verschijnt viermaal per jaar:
1 februari, 1 mei, 1 september en 15 november.

Kopij inleveren bij Tom van Wanum in Word formaat & foto's separaat naar e-mail: tomvanwanum@xs4all.nl
Inleveren vóór 1 januari, 1 april, 1 augustus en 15 oktober

Redactie:

Tom van Wanum, Theo Briggeman, Jan Alewijn Dijkhuizen, John van der Knaap, Marianne op den Dries, Peter Vermaas

Lidmaatschap en contributie:

Jaarcontributie 2014

met automatische incasso: € 32,50

huisgenootleden: € 9,25

jeugdleden (tot 26 jaar): € 15,00

Bank: Triodos rekening nummer: NL18 TRIO 0254 6500 31, t.n.v. KNNV afd. Voorne te Hellevoetsluis.

Opzeggen lidmaatschap: Altijd twee maanden voor het einde van het verenigingsjaar, dat is dus vóór 1 november.

Bestuur:

Voorzitter	Theo Briggeman	voorzitter@voorne.knnv.nl	0180-620 594
Secretaris	Jan Alewijn Dijkhuizen	secretaris@voorne.knnv.nl	0181-484 098
	Officiële stukken, verzoeken aan werkgroepen etc. naar het adres: Duinstraat 16, 3235 NK Rockanje		
Penningmeester	Marianne op den Dries	penningmeester@voorne.knnv.nl	0181-318 329
Natuurhistorisch secretaris	Tom van Wanum	tomvanwanum@xs4all.nl	0181-625 538
Ledenadministratie	Marianne op den Dries	ledenadministratie@voorne.knnv.nl	0181-318 329
	Nieuwe leden, adreswijzigingen en alle andere ledenmutaties naar het adres: Witte de Withplein 5, 3223 SM Hellevoetsluis		
Leden	Erik Ketting	e.ketting6@upcmail.nl	0181-632 086
	Katie van der Wende	kvdwende@hotmail.com	0187-684 079
PR aanspreekpunt	Hans op den Dries	lunde06540@upcmail.nl	0181-318 329
Internet site KNNV afd. Voorne	http://www.knnv.nl/voorne		
Webmaster	John van der Knaap	webmaster@voorne.knnv.nl	0187-470047

Werkgroepen:

Paddenstoelen	Eline Vis	vis1@chello.nl	0181-483 091
Planten	Theo Hagendoorn	hagendt@bp.com	0181-404 362
Vlinders	Wim Prins	prinswn@gmail.com	0181-484 116
Vogels	Peter Vermaas	p.vermaas@gmail.com	0181-324 058
Zoogdieren	Jan Alewijn Dijkhuizen	janalewijn@dijkhuizen@kpnmail.nl	0181-484 098
Libellen	Hugo van der Slot	hugovanderslot@online.nl	0181-213 940
Schilderen/Tekenen	Henk Dries	3233cj8@hetnet.nl	0181-483 113

© KNNV afd. Voorne

voorpagina:

Walstropijlstaart in Rozenburg, foto Karel Rijdsdijk

Wilt u alle foto's in kleur kunnen bekijken, lees dan "In de Branding" digitaal op onze website.
Het thema voor IdB nr. 4 is "Ringen, trek en zeetrek".

HEERLIJK UITWAAIEN AAN DE KUST

Natuur bij u in de buurt

Zuid-Hollands Landschap

www.zhl.nl